

هامون ایران

تارنمای جامعه مدنی جنوب ایران

تاملاتی بر خاک سیستان و بلوچستان؛ نوشتاری از محمدشریف ملازهی

اسماعیل حسام مقدم، Tuesday, November 21st, 2017

«آب مایه حیات است»

تاملاتی بر خاک سیستان و بلوچستان

محمد شریف ملازهی

کارشناس آبخیزداری

این جمله‌ای است که همیشه می‌شنویم؛ یا بر روی صفحه تلویزیون، کتاب‌ها و دیوارها می‌بینیم و می‌خوانیم. خوب می‌دانیم که اصلی‌ترین نیاز ادامه حیات تمام موجودات زنده روی زمین آب و غذا است. یکی از منابع اصلی آب را سفره‌های طبیعی زیرزمینی می‌دانیم که طی میلیون‌ها سال قبل فقط توسط باران تغذیه شده بودند؛ و قبلاً فکر می‌کردیم که این سفره‌ها تمام‌نشدنی‌اند؛ اما افزایش جمعیت، صنعت و کشاورزی، باعث گردید تقاضا و اضافه برداشت آب از این سفره‌ها چنان بالا باشد که ما انسان‌ها علاوه بر تخریب سرزمین (برداشت بیش از حد جنگل و مرتع، احداث کارخانه‌ها و برداشت بیش از حد از منابع طبیعی، احداث جاده‌ها و ...) باعث گردیدیم تمام معادلات هیدرولوژیکی نیز بر هم بخورد، که با کمترین بارندگی، سیل‌های مخرب به راه می‌افتد و خسارت‌های جانی و مالی زیادی بر جای می‌گذارد؛ چراکه قبلاً وجود پوشش‌های جنگلی و مرتعی بخشی از آب باران را بر روی شاخه‌ها و برگ‌های خود ذخیره می‌نمودند و بعد از پایان بارندگی، کم‌کم به زمین منتقل می‌کرد؛ که این خود بهترین روش طبیعت برای تأمین رطوبت خاک، تقویت پوشش گیاهی، جلوگیری از سیل و روشی جهت نفوذ آب به لایه‌های زیرین خاک‌ها می‌باشد؛ و یا حداقل سرعت حرکت آب ناشی از سیل را کمتر می‌نمود؛ تا آب فرصت نفوذ پیدا کند نه تخریب و فرسایش.

جنس خاک‌های استان سیستان و بلوچستان

بیشتر خاک‌های استان سیستان و بلوچستان را خاک‌های مارن تشکیل می‌دهد. این خاک‌ها حاصلخیزترین خاک‌ها و در ضمن فرسایش پیرترین خاک‌ها نیز می‌باشند. در شمال استان (سیستان) فرسایش‌های غالب فرسایش بادی و حرکت شن‌های روان است و در جنوب استان (بلوچستان) فرسایش آبی.

نوع بارش در استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان یکی از کم بارانترین و در ضمن سیل خیزترین مناطق کشور است. به طوری که با کمترین خشک‌سالی، تنش بی‌آبی، تمام تولیدات پایدار کشاورزی و دامداری را تحت تأثیر قرار داده و اشتغال و تولید را به پایین‌ترین حد ممکن می‌رساند؛ و از طرف دیگر، با کمترین بارش، تقریباً کل آب باران به حرکت درآمده و به صورت سیل‌های خروشان و مخرب قدرت‌نمایی کرده و خسارت‌های خود را بر جای می‌گذارد.

دما در استان سیستان و بلوچستان

با اینکه امسال دمای هوا در استان سیستان و بلوچستان به بیش از ۰۵ درجه رسید، تبخیر و تعرق از سطح آبها و برگهای درختان را به بالاترین حد خود رساند که این مقدار تبخیر زنگ خطری است برای مناطق خرماخیز.

فرسایش

فرسایش یعنی حرکت و جابجایی مواد از منطقه اصلی خود توسط هر فرساینده‌ای.

ممکن است فرسایش، جابجایی و حرکت خاک توسط باد یا آب؛ و یا جمعیت انسانی توسط سیل و خشک‌سالی و فقر از حوزه اصلی به جاهای دیگر باشد.

رسوب

تجمع مواد فرسایش یافته درجایی غیر از مکان قبلی خود را رسوب می‌گویند.

ممکن است این رسوبات خاک اراضی بالادست باشد که در دریاها و دریاچه‌ها و سدها رسوب می‌کند و یا جمعیت انسانی باشد که در شهرها تجمع یابند.

خسارات سیل

با حرکت سیل، مهم‌ترین خسارت، فرسایش و تخریب خاکها و حرکت آنها به اراضی پایین‌دست آغاز شده و با برخورد با اولین موانعی که در طول مسیر به آن برسند، متوقف شده و در واقع رسوب می‌کنند. چنانچه این موانع سد مخزنی باشد، که در چنین حالتی مخزن سد بعد از مدتی مملو از رسوبات می‌گردد و نفوذپذیری آب را به صفر و تبخیر را به حداکثر می‌رساند، و همچنین کار آبی اصلی خود را از دست می‌دهد؛ یا ممکن است از سدچه‌های تأخیری باشد که بهترین این موانع، بندهای سرعت‌گیر، شیب شکن، پخش سیلاب و ... می‌باشد؛ (که اولویت‌های ساخت سدهای مخزنی می‌باشند) که هم مانع خروج خاک و هم مانع خروج آب از حوزه و مناطق بالادست می‌شود، و با به دام انداختن رسوبات، خاک را تقویت و حاصلخیز نموده و بهترین جا برای رشد گیاهان و تقویت پوشش‌های جنگلی و مرتعی را فراهم می‌سازد؛ و از پدیده مهاجرت عشایر و روستاییان برای نجات خود و دام‌هایشان می‌کاهد؛ و هم آب را به داخل زمین نفوذ داده و باعث تقویت سفره‌های زیرزمینی شده، و از خشک شدن قنوات و بازهم پدیده مهاجرت به اطراف شهرها را به کمترین حد ممکن می‌رساند و شاید هم مهاجرت معکوس یعنی از شهر به روستا امکان‌پذیر شود. (مثلاً با ایجاد پخش سیلاب کوثر در گریباگان فارس، مهاجرت‌ها از شهر به روستا بوده است.)

پیامدهای اجتماعی خشک‌سالی و بحران آب

1. یکی از پیامدهای مهم خشک‌سالی و تمام شدن آب قنوات و چشمه‌ها و چاه‌ها، مهاجرت روستاییان و عشایر به شهرها و سایر مناطق جهت جلوگیری از تلف شدن دام و از بین رفتن خانواده‌هایشان است.
2. پیامد دیگر خشک‌سالی و خشک شدن سرزمین‌های آباد به خشونت کشیده شدن رویدادهای اجتماعی و ناامنی است.
3. پیامد دیگر خشک‌سالی از بین رفتن شغل‌های پایدار و در نتیجه فقر است که در اثر کم‌آبی موتور تولید و اقتصاد از کار می‌افتد و جامعه دچار فقر می‌شود.
4. و ...

پیشنهادات و راهکارها

جهت مقابله با فرسایش، متناسب با جنس خاک، اقلیم و نوع فرسایش راهکارهای مختلفی وجود دارد؛ که در استان سیستان و بلوچستان، فعالیت‌های آبخیزداری و منابع طبیعی بهترین و مؤثرترین فعالیت‌ها می‌تواند باشد.

حفظ آب و خاک از اراضی بالادست حوزه‌های آبخیز یعنی در اولویت قرار گرفتن فعالیت‌هایی که بتواند از خط الراسها آغاز و به اراضی پایین‌دست حوزه‌های آبخیز ختم شود. مطمئناً هم فرسایش خاک را می‌توانیم کنترل کنیم و هم مهاجرت‌های اجباری و از روی نیاز روستاییان و عشایر را.

همان‌طوری که با این اقدامات می‌توانیم فرسایش خاک از اراضی بالادست حوزه‌های آبخیز و رسوب آن‌ها را در سدها و خروج از حوزه اصلی را مهار کنیم در واقع توانستیم فرسایش جمعیتی از حوزه‌های عشایری و روستایی را مهار و از رسوب این جوامع در شهرها بکاهیم.

This entry was posted on Tuesday, November 21st, 2017 at 12:46 pm and is filed under [اقلیم](#) و بوم, گزارش و گفت و گو, محیط زیست
You can follow any responses to this entry through the [Comments \(RSS\)](#) feed. You can leave a response, or [trackback](#) from your own site.